

Wykonywanie wyroków kary śmierci w polskich więzieniach grudzień 1954 – kwiecień 1956

Skończyły się już czasy, gdy ujawnianie coraz to nowych metod śledztw stosowanych w latach czterdziestych i pięćdziesiątych przez funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa wywoływało zdumienie społeczeństwa. Nikogo już nie szokują informacje o warunkach panujących wówczas w polskich więzieniach. Ukazało się tyle wspomnień i publikacji naukowych, że kolejne przyjmujemy ze spokojem, mówimy: tak było, wiemy o tym. Jednak gdy ktoś poruszy problem wykonywania w tych latach wyroków śmierci i chowania ciał straconych skazańców, okazuje się, że do dziś historycy niewiele wiedzą na ten temat, choć jest on badany przez wielu. Książka Krzysztofa Szwagrzyka *Straceni na Dolnym Śląsku 1945–1956*¹ jest najważniejszą dotąd publikacją dotyczącą tego zagadnienia, podjętego niedawno także na łamach „Biuletynu Instytutu Pamięci Narodowej”². Nieliczne publikacje i artykuły prasowe są zazwyczaj oparte na anonimowych relacjach, czasem nawet plotkach³.

Do niedawna funkcjonował stereotyp, że kierownictwo Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, a potem Ministerstwa Spraw Wewnętrznych nie interesowało się uregulowaniem sprawy wykonywania kary śmierci, a tym bardziej postępowania z ciałami straconych. Niektórzy twierdzą, że kwestii tych nie regulowały żadne wytyczne, wszystko zależało od przedstawicieli terenowego aparatu represji i ich wyobraźni. Jednak wytyczne były, i to liczne. Przede wszystkim cały czas obowiązywał kodeks karny z 11 lipca 1932 r.⁴, nakazujący wykonanie wyroku śmierci poprzez powieszenie, i kodeks karny Wojska Polskiego z 23 września 1944 r., który nakazywał wykonywać wyroki sądów wojskowych przez rozstrzelanie. Według *Ustawy o chowaniu zmarłych i stwierdzaniu przyczyny zgonu* z 17 marca 1932 r.⁵ wszelkie pochówki mogły się odbywać jedynie na terenie cmentarzy. Kodeks postępowania karnego z 19 marca 1928 r.⁶, formalnie

¹ K. Szwagrzyk, *Straceni na Dolnym Śląsku 1945–1956*, Wrocław–Rzeszów 2002.

² „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2002, nr 11 jest w całości poświęcony tej tematyce.

³ Na wyróżnienie zasługuje praca Małgorzaty Szejnert *Śród żywych duchów*, Londyn 1990; jest to zapis dziennikarskiego śledztwa w sprawie pochówków osób zmarłych i straconych w więzieniu w Warszawie na Mokotowie.

⁴ Dziennik Ustaw RP 1932, nr 60, poz. 571.

⁵ DzURP 1932, nr 35, poz. 359.

⁶ DzURP 1932, nr 33, poz. 313.

obowiązujący do 1983 r., nakazywał, by wyroki śmierci wykonywać niepublicznie, w obecności prokuratora, naczelnika więzienia, lekarza, duchownego i ewentualnie obrońcy⁷. Pierwsze wytyczne MBP ukazały się 1 września 1945 r.⁸ Minister Stanisław Radkiewicz⁹ polecił kierownikom wojewódzkich urzędów bezpieczeństwa publicznego, by formowali trzyosobowe drużyny egzekucyjne (wyposażone w „odzież ochronną” – gumowe rękawice, buty i płaszcz) do wykonywania wyroków śmierci. Projekt okólnika w sprawie wykonywania kary śmierci z 1946 r.¹⁰ wyznaczał bardzo szczegółowo przebieg egzekucji, zarówno rozstrzelania, jak i powieszenia. Pluton egzekucyjny (co najmniej cztery osoby plus dowódca) miał wykonywać wyrok na podwórzu więziennym z odległości co najmniej 10 m od skazańca. Aby na ścianach nie pozostały ślady po kulach, kazano je zabezpieczyć warstwą piasku. Karę śmierci przez powieszenie miało wykonywać dwóch katów w pomieszczeniu zamkniętym. Po zawiśnięciu ciała na sznurze jeden z nich energicznie skręcał głowę skazańca w celu przerwania kręgów szyjnych. Ciała straconych miały być pochowane w „dniu następnym” na miejscowym cmentarzu, w trumnach. Dyrektor Departamentu Więziennictwa zezwolił, aby na wyraźne życzenie skazanego podczas egzekucji był obecny ksiądz¹¹.

Zgodnie z zarządzeniem dyrektora Departamentu Więziennictwa nr 18 z 10 października 1949 r.¹² zwłoki straconych można było wydać rodzinie, trzeba było jednak uzyskać na to zgodę szefa Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego, który musiał swoją decyzję uzgodnić z prokuratorem. Ponadto zwłoki można było wydać zakładom naukowo-badawczym – w takim przypadku decydował naczelnik wydziału więziennictwa WUBP. Pozostałe ciała należało pochować na miejscowym cmentarzu. W 1954 r. w przepisach wykonawczych dla działu administracyjnego jednostek więziennych pojawiło się potwierdzenie tych zasad¹³.

Uregulowana była także sprawa ewidencji wykonywanych wyroków śmierci¹⁴. O wykonaniu każdego wyroku należało powiadomić Centralny Zarząd Więzien-

⁷ Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 1 XII 1944 r., ogłoszony w DzURP 1944, nr 13, poz. 70, wprowadzał możliwość publicznego wykonania wyroku śmierci. Zostało to ponownie zakazane uchwałą Prezydium Krajowej Rady Narodowej z 26 VIII 1946 r. (A. Kochański, *Polska 1944–1991. Informator historyczny*, t. 1, Warszawa 1996, s. 47).

⁸ Archiwum Akt Nowych [dalej: AAN], MBP Departament Więziennictwa [dalej: MBP DW], 1/36, *Pismo ministra Radkiewicza do kierowników WUBP z 1 IX 1945 r.*, k. 15; dokument ten został ostatnio opublikowany w: K. Szwagrzyk, *op. cit.*, s. 170–171.

⁹ Stanisław Radkiewicz (1903–1987) – od lipca do grudnia 1944 r. kierownik Resortu Bezpieczeństwa Publicznego PKWN, następnie do grudnia 1954 r. minister bezpieczeństwa publicznego; od grudnia 1954 do kwietnia 1956 r. minister państwowych gospodarstw rolnych, w maju 1957 r. wykluczony z PZPR.

¹⁰ AAN, MBP DW, 1/36, *Projekt okólnika w sprawie wykonywania kary śmierci*, k. 27–29; zob. też K. Szwagrzyk, *op. cit.*, s. 174–176.

¹¹ AAN, MBP DW, 1/90, *Pismo dyrektora departamentu do naczelnika więzienia w Rawiczu z 20 kwietnia 1946 r.*, k. 25.

¹² *Ibidem*, 10/59, *Pismo dyrektora departamentu do naczelników wydziałów więziennictwa z 18 lipca 1953 r.*, k. 60.

¹³ *Ibidem*, 3/212, *Przepisy wykonawcze dla działu administracyjnego jednostek więziennych*, k. 129.

¹⁴ *Ibidem*, 1/89, *Okólniki dyrektora Departamentu Więziennictwa dotyczące służby więziennej 1944–1947 r.*, *Okólnik nr 49 z 25 kwietnia 1945 r. w sprawie wykazu więźniów skazanych na najwyższą karę*, k. 74; *Okólnik nr 130 z 8 kwietnia 1946 r. w sprawie ewidencji więźniów skazanych na karę śmierci*, k. 256.

nictwa i miejscowy Urząd Stanu Cywilnego, z tym że do USC wysyłano zawiadomienie o śmierci więźnia bez podania przyczyny śmierci lub też podając za przyczynę udar lub zawał serca.

Wymieniono tu tylko kilka dokumentów regulujących sprawy wykonywania wyroków śmierci i postępowania ze zwłokami straconych. Można je podsumować w ten sposób: wyrok miał być wykonywany na terenie więzienia przez powieszenie lub rozstrzelanie przez pluton egzekucyjny, w obecności prokuratora, naczelnika więzienia, lekarza i duchownego; ciało należało pochować na miejscowym cmentarzu, w trumnie, a o wykonaniu wyroku poinformować USC i Departament Więziennictwa MBP (później Centralny Zarząd Więziennictwa MSW).

Pozostaje jednak pytanie, jak stosowano te przepisy w praktyce. Badając ten temat, trudno się oprzeć wrażeniu, że większość przepisów była lekceważona przez terenowy aparat bezpieczeństwa bądź też mu nieznana.

Hipolit Duliasz¹⁵, dyrektor CZW, nie zauważał tego problemu. 15 marca 1956 r. udał się na miesięczny urlop, zastępował go w tym czasie Władysław Jura¹⁶. Był to człowiek spoza układow, przeniesiony do CZW z Milicji Obywatelskiej wiosną 1955 r. Wytrzymał w więziennictwie tylko dwa lata, po czym na własną prośbę wrócił do milicji. Zwrócił uwagę na to, że MSW od przejścia kontroli nad więziennictwem 7 grudnia 1954 r. nie wydało żadnych przepisów regulujących wykonywanie wyroków kary śmierci i postępowanie ze zwłokami skazanych. Zapytany o to wiceminister spraw wewnętrznych Stefan Antosiewicz¹⁷ polecił zbadać wykonanie wszystkich wyroków śmierci wydanych po przejściu więziennictwa w struktury MSW. Komisarz Jura oddelegował do tej sprawy funkcjonariusza Wydziału Inspekcji CZW – Szadkowskiego¹⁸. Sprawa zrobiła się na tyle głośna, że 10 maja 1956 r. w Prokuraturze Generalnej odbyła się poświęcona temu problemowi konferencja z udziałem przedstawicieli Ministerstwa Sprawiedliwości, Prokuratury Generalnej, sądownictwa wojskowego i Centralnego Zarządu Więziennictwa. Były już wtedy znane pierwsze ustalenia Szadkowskiego.

Prezentowane są tu dwa dokumenty przedstawiające wyniki inspekcji w poszczególnych więzieniach. Ich autorem jest inspektor Szadkowski. Pierwszy dokument z 25 kwietnia 1956 r. nosi tytuł *Notatka służbowa*. Jest to *de facto* raport z wizytacji dwóch pierwszych więzień odwiedzonych przez inspektora

¹⁵ Hipolit Duliasz (ur. 1911) – działacz Komunistycznej Partii Polski, w latach 1943–1944 oficer polityczny Armii Polskiej w ZSRR, w latach 1944–1947 na eksponowanych stanowiskach aparatu terenowego i centralnego MBP, od 1947 r. w Departamencie Więziennictwa MBP, 1950–1951 wicedyrektor, od marca 1951 r. dyrektor Departamentu Więziennictwa MBP, dyrektor Centralnego Zarządu Więziennictwa, od października 1957 r. starszy inspektor Inspektoratu Dowódcy Wojsk Wewnętrznych, później w Biurze Paszportów MSW, zwolniony w maju 1962 r.

¹⁶ Władysław Jura (ur. 1913) – działacz KPP, PPR i PZPR, w latach 1945–1950 oficer KBW, ukończył szkołę partyjną przy Komitecie Centralnym PZPR, w 1953 r. skierowany do pracy w Komendzie Głównej Milicji Obywatelskiej, w marcu 1955 r. powołany na stanowisko zastępcy dyrektora CZW, od października 1956 r. dyrektor CZW, w 1957 r. wrócił do MO.

¹⁷ Stefan Antosiewicz (ur. 1918) – od 1944 r. na eksponowanych stanowiskach w aparacie terenowym i centralnym MBP, od 1948 r. dyrektor Departamentu I MBP, od 1954 r. podsekretarz stanu w MSW, odwołany w listopadzie 1959 r.

¹⁸ Nie udało mi się niczego dowiedzieć o inspektorze Szadkowskim, autorze prezentowanych dokumentów. Nie zachowały się żadne materiały poświadczające przebieg jego służby.

– Centralnego Więzienia na warszawskim Mokotowie i Centralnego Więzienia w Białymstoku. Szadkowski przystąpił do pracy natychmiast po otrzymaniu zadania, „z marszu”, wyposażony jedynie w listę straconych więźniów (jak się później okazało, niekompletną) sporządzoną przez Wydział Rozmieszczenia i Ewidencji CZW. Rozpoczął kontrolę od więzienia warszawskiego, gdzie wykonywano wyroki. Gwarantowało mu to łatwy ponowny dostęp, gdyby po kolejnych inspekcjach zaistniała potrzeba zadania dodatkowych pytań. Wybór drugiej wizytowanej placówki wiązał się prawdopodobnie z jej położeniem. Szadkowski dobrze przemyślał kolejność inspekcji. Zależało mu na czasie, zadanie było pilne. Białystok był wówczas jedynym miejscem na wschodzie kraju, gdzie wykonywano wyroki śmierci. Potem inspektor wrócił do Warszawy. Resztę interesujących go więzień mógł zwiedzić podczas jednej podróży, gdyż wszystkie są położone w południowej i centralnej Polsce. Pierwszy dokument zawiera krótkie uzasadnienie inspekcji, następnie relacjonuje jej efekty, z obu jednostek oddzielnie. Na końcu inspektor podaje swoje wnioski.

Dokument drugi z 12 maja 1956 r. jest raportem z kontroli sześciu pozostałych jednostek więziennych z listy Wydziału Rozmieszczenia i Ewidencji. Nawiązuje do notatki z 25 kwietnia, po czym – podobnie jak ona – omawia kontrole w poszczególnych więzieniach. Kolejność, w jakiej placówki są przedstawiane, odpowiada kolejności inspekcji. Szadkowski odwiedził najpierw więzienie w Chełmie, stamtąd pojechał do Sandomierza, Krakowa i Wrocławia. Ostatnie inspekcje, w Łodzi i Bydgoszczy, zrobił podczas tej podróży lub oddzielnych wyjazdów z Warszawy. Swój raport zakończył obszernymi wnioskami i propozycjami rozwiązania problemów związanych z wykonywaniem kary śmierci w polskich więzieniach.

Nr 1

1956 kwiecień 25, Warszawa – Notatka inspektora Wydziału Inspekcji Centralnego Zarządu Więziennictwa MSW do dyrektora CZW po inspekcji centralnych więzień w Warszawie i Białymstoku

N.I. 1130/56

Warszawa, dnia 25 kwietnia 1956 r.
Ściśle tajne
Egz. nr 1

Do Dyrektora Centralnego Zarządu Więziennictwa
Ob. Kom[isarza] I stop[nia] H[ipolita] Duliasza
w miejscu

Notatka służbowa

Dnia 20 IV 1956 r. otrzymałem zadanie i wytyczne od wicedyrektora CZW kom[isarza] I stop[nia] Wł[adysława] Jury w sprawie ustalenia dotychczasowego trybu postępowania naczelników więzień przy wykonywaniu prawomocnych wyroków – kary śmierci. W tym celu otrzymałem polecenie wyjazdu do jednostek więziennych w Warszawie I, Białymstoku, Chełmie Lubelskim, Sandomierzu, Krakowie, Wrocławiu, Łodzi i Bydgoszczy.

W skontrolowanych 2 do tej pory jednostkach, tj. Warszawie I i Białymstoku, sprawy te przedstawiają się następująco. Dodać przy tym należy, że zgodnie z otrzymanym poleceniem szczegółowo zajmuję się badaniem spraw, które miały miejsce po 7 XII 1954 r.

1. Więzienie Warszawa I¹

Od m[iesią]ca grudnia 1954 r. do 1 kwietnia 1956 r. na terenie więzienia Warszawa I zostało ogólnie wykonanych 9 wyroków k[ary] ś[mierci]², a nie 5 – jak mylnie poinformował Wydział Rozmieszczenia i Ewidencji CZW. Z tej liczby 3 więźniów specjalnie zostało przetransportowanych do Mokotowa z jednostek sąsiedzkich dla wykonania wyroków.

Na podstawie akt osobowych, sentencji wyroków, powiadomień Biura Ułaskawień Generalnej Prokuratury i protokołu egzekucji – wynika, że wyroki zostały wykonane prawnie oraz w terminie wyznaczonym przez władze dysponujące oraz przy obecności do tego upoważnionych pracowników wymiaru sprawiedliwości i funkcjonariuszy S[łużby] W[ięziennej]. Jeżeli chodzi o samą stronę formalną, to wyroki przez rozstrzelanie dokonywane były przez jednego

¹ Centralne Więzienie w Warszawie.

² Stracono pięć osób skazanych za działalność niepodległościową: Władysława Dubielaka (ur. 1924, stracony 27 X 1955 r.), Napoleona Idzikowskiego (ur. 1924, stracony 23 XI 1955 r.), Stanisława Latoszka (ur. 1926, stracony 5 I 1955 r.), Jerzego Lewszeckiego (ur. 1913, stracony 2 VIII 1955 r.), Mariana Szymczaka (ur. 1920, stracony 2 VIII 1955 r.) oraz cztery osoby skazane za zabójstwa: Bogdana Ociesza (ur. 1928, stracony 3 VI 1955 r.), Henryka Kowalczyka (ur. 1930, stracony 21 X 1955 r.), Jerzego Paramonowa (ur. 1931, stracony 21 XI 1955 r.), Stanisława Przewłockiego (ur. 1932, stracony 10 VIII 1955 r.).

i tego samego d[owód]cę plutonu egzekucyjnego wyznaczonego przez Naczelną Prokuraturę W[ojską] P[olskiego]. Poprzednio, w latach wcześniejszych, wyroki wykonywane były przez funkcjonariuszy S[traży] W[ięziennej]³. Akta więźniów straconych złożone w archiwum więzienia w Mokotowie są zamknięte i znajdują się w należytym stanie.

Badając te sprawy w Mokotowie, nasuwają mi się takie wątpliwości:

a) wg oświadczenia naczelnika więzienia ^ast[arszego] insp[ektora] Kurzyńskiego⁴, straceni więźniowie grzebani byli nie na cmentarzu^a.

b) w żadnym wypadku nie powiadamiano rodziny skazanych o fakcie zgonu.

c) nie przekazywano rzeczy własnych i dokumentów rodzinie oraz przedmiotów, które nie podlegały konfiskacie zgodnie z brzmieniem wyroku (na skarb państwa). W jednym tylko wypadku wydano rodzinie przedmioty pamiątkowe w związku ze złożoną prośbą na piśmie.

2. Więzienie w Białymstoku⁵

Na terenie więzienia w Białymstoku spotkałem się z wypadkami chowania poległych bandytów w różnych akcjach i wypadkami normalnego wykonywania prawomocnych wyroków k[ary] ś[mierci].

Na podstawie pisma b[yłego] Departamentu Więziennictwa MBP z dnia 31 VII 1952 r. nr G.O. 4905/52 – naczelnik więzienia miał obowiązek przyjęcia zwłok zabitego bandyty od organów b[ezpieczeństwa] p[ublicznego], MO lub Informacji P[olskiego] W[ojska] i na koszt miejscowego więzienia pogrzebać. ^bW praktyce w Białymstoku wyglądało to w ten sposób, że po przyjęciu zwłok na podstawie pisma szefa W[ojewódzkiego] U[rzędu] B[ezpieczeństwa] P[ublicznego] bądź też prokuratora W[ojskowego] S[ądu] R[ejonowego] – zwłoki bez trumny zakopywano na terenie przyległym do więzienia. O fakcie pochowania zgodnie z treścią ww. pisma nie powiadamiano nikogo z wyjątkiem zainteresowanego, który wydał zlecenie^b.

Egzekucje w Białymstoku wykonywano w piwnicy pod administracją więzienia, zarówno skazanych przez powieszenie, jak i rozstrzelanie. Podkreślić należy, że miejsce to jest w sąsiedztwie z piwnicami na ziemniaki i magazynami.

W Białymstoku od 7 XII 1954 r. do 12 IV [19]56 r. wykonano 2 wyroki śmierci. Wyroki tych dwóch wypadków wykonane były: jeden przez powieszenie i jeden przez rozstrzelanie⁶. W wypadkach rozstrzelania d[owód]cą plutonu egzekucyjnego był funkcjonariusz S[łużby] W[ięziennej]⁷, natomiast przy wiesz-

^{a-a} Fragment podkreślony ołówkiem.

^{b-b} Fragment odręcznie zakreślony.

³ W 1954 r. Straż Więzienną przemianowano na Służbę Więzienną.

⁴ Tadeusz Kurzyński (ur. 1925) – od marca 1954 do września 1956 r. naczelnik Centralnego Więzienia w Warszawie.

⁵ Centralne Więzienie w Białymstoku.

⁶ Bolesław Bubińczyk – ur. 1921, skazany za działalność w Narodowym Związku Patriotów Polskich, stracony 10 IV 1956 r. Krasowski Kazimierz – ur. 1918, skazany za działalność w Narodowym Związku Wojskowym, stracony 29 XII 1954 r.

⁷ Aleksander Jurczuk (ur. 1906) – przed wojną członek Komunistycznej Partii Zachodniej Białorusi, w latach 1943–1944 członek oddziału partyzantki sowieckiej im. Feliksa Dzierżyńskiego, od 1945 r. funkcjonariusz więzienny, najpierw w Białymstoku, w 1946 r. w Obozie Pracy Jaworzno i więzieniu w Wiśniczu Nowym, od 1947 r. ponownie w Białymstoku.

niu czynności dokonywał specjalny pracownik wyznaczony przez Sąd Wojew[ódzki] w Białymstoku.

Zwłoki więźniów straconych, zarówno jak i bandytów zabitych w czasie akcji, grzebano na terenie przywięziennym w miejscach nieoznaczonych⁸. W Białymstoku przy straceniu 10 IV [19]56 r. bandyty Bubińczyka Bolesława naczelnik więzienia insp[ektor] Kościński⁹ mając wątpliwości, gdzie pochować zwłoki, zwrócił się z pytaniem do prokuratora wojewódzkiego, jak obecnie postępować, na co otrzymał ustne polecenie „postępować po staremu”, co znaczyło pochować na terenie więzienia. Sprawy te w więzieniu w Białymstoku przedstawiają się podobnie jak w więzieniu Warszawa I, a mianowicie straconych chowano bez trumien i nie na miejscach cmentarnych, rodzin skazanych nie powiadamiano ani też nie przesyłano, względnie wydawano, rzeczy, które nie podlegały konfiskacie. Akta osobowe więźniów skazanych ostatnio nie są pozamykane, a w jednym wypadku nie powiadomiono o zgonie Urząd Stanu Cywilnego W[ojewódzkiej] R[ady] N[arodowej].

Reasumując powyższe, w związku z tym, że w tych sprawach nie ma opracowanego specjalnego przepisu przez CZW oraz w związku z tym, że udaję się do dalszych jednostek dla zbadania tych spraw – proszę Ob[ywatela] Dyrektora o udzielenie mi wskazówek, jakie zalecenia wydawać naczelnikom więzień co do trybu postępowania w wyżej opisanych sprawach.

Inspektor Wydziału Inspekcji
(–) H. Szadkowski^c, st[arszy] insp[ektor]

Wykon[ano] 2 egz.

Druk: Maciejewska¹⁰ K[rystyna]

Źródło: *Archiwum Akt Nowych, MSW Departament Więziennictwa, 1/12, k. 34–36, oryginał, mps.*

^c Powyżej nieczytelny podpis odręczny.

⁸ Prawdopodobnie chodzi tu o teren ogrodu przywięziennego.

⁹ Józef Kościński (ur. 1921) – funkcjonariusz więzienny od 1946 r., od 1949 r. na stanowiskach kierowniczych w więzieniach w Suwałkach, Elku i Białymstoku, w latach 1953–1956 zastępca naczelnika więzienia w Białymstoku ds. polityczno-wychowawczych, w 1956 r. p.o. naczelnik więzienia w Białymstoku.

¹⁰ Krystyna Maciejewska (ur. 1923) – od sierpnia 1953 r. sekretarka Wydziału Polityczno-Wychowawczego Departamentu Więziennictwa MBP.

Nr 2

1956 maj 12, Warszawa – Raport inspektora Wydziału Inspekcji Centralnego Zarządu Więziennictwa MSW do dyrektora CZW po inspekcji więzień w Chełmie, Sandomierzu, Krakowie, Wrocławiu, Łodzi i Bydgoszczy

Warszawa, dnia 12 maja 1956 r.

Ściśle tajne

Egz. nr 1

Do Dyrektora Centralnego Zarządu Więziennictwa
w miejscu

Raport

W uzupełnieniu wstępnego raportu z dnia 25 IV 1956 r. w sprawie ustalenia dotychczasowego trybu postępowania naczelników więzień przy wykonywaniu prawomocnych wyroków na więźniach skazanych na karę śmierci – melduję o dalszych wynikach w skontrolowanych przeze mnie jednostkach, a to: Chełmie Lub[elskim], Sandomierzu, Krakowie, Wrocławiu, Łodzi i Bydgoszczy.

1. Więzienie Chełm Lubelski¹

W okresie od 7 XII [19]54 r. do chwili obecnej w tejże jednostce wykonano 2 prawomocne wyroki śmierci na więźniach. Dnia 19 IV 1955 r. wykonano wyrok przez rozstrzelanie na więźniu Dorozuk Henryku² i dnia 27 X 1955 r. przez powieszenie na więźniu Szych Tadeusz[u]³. W jednostce tej brak jest specjalnego pomieszczenia i urządzeń dla dokonywania tych czynności, toteż rozstrzelania dokonano w piwnicy na ziemniaki, a powieszenia dokonano w komórce przeznaczonej na parowanie ziemniaków dla świń. W obu wypadkach wykonania wyroku dokonał funkcjonariusz tamt[ejszego] więzienia asp[irant] Bodajko.

Sprawdzając akta osobowe, wyroki prawomocne i inne dokumenty związane z prawomocnością wyroku, stwierdziłem w aktach więźnia Szycha Tadeusza brak protokołu egzekucji. W tej sprawie uzgodniłem z naczelnikiem C[entralnego] W[ieżienia], że zwróci się do prokuratora wojewódzkiego w Lublinie z prośbą o nadesłanie kopii, której oryginał znajduje się w aktach sprawy. W obu przypadkach pochowanie zwłok oraz powiadomienie Urzędu Stanu Cywilnego o zgonie odbyło się prawidłowo i w terminie. Zwłoki straconych pochowane są na miejscowym cmentarzu w miejscu wyznaczonym przez zarząd cmentarny. O zgonie wymienionych więźniów nie powiadomiono rodzin ani też nie wydano pozostawionych rzeczy własnych. O uprawomocnieniu się wyroku i straceniu więźnia Dorozuka Centralne Więzienie w Chełmie Lub[elskim] nie powiadomiło Wydziału Ewidencji i Rozmieszczenia CZW.

¹ Centralne Więzienie w Chełmie.

² Henryk Dorozuk – ur. 1925, skazany za działalność w Zrzeszeniu „Wolność i Niezawisłość”, stracony 19 IV 1955 r.

³ Tadeusz Szych – ur. 1926, skazany za działalność w WiN, stracony 27 X 1955 r.

2. Więzienie Sandomierz⁴

W więzieniu Sandomierz w ww. okresie wykonano tylko 1 wyrok skazujący na karę śmierci więźnia **Gierczak Franciszka**⁵. Egzekucję wykonano dnia 16 II 1955 r. na terenie więzienia przez powieszenie. Wyrok został wykonany prawnie na podstawie prawomocnego wyroku sądu w asyście osób wymiaru sprawiedliwości i prokuratury. Z braku specjalnego pomieszczenia egzekucji dokonano w łaźni na prowizorycznym urządzeniu. Wyrok na więźniu Gierczak wykonał funkcjonariusz więzienia w Kielcach insp[ektor] Baran⁶, który te czynności wykonuje od szeregu lat. Zwłoki straconego zostały pochowane na koszt więzienia w miejscu wyznaczonym przez zarząd cmentarny oraz zarejestrowane w księdze cmentarnej. O zgonie więźnia powiadomiono żonę ww., odbywającą karę w tymże samym więzieniu. Ponadto o zgonie powiadomiono Urząd Stanu Cywilnego i Wydział Rozmieszczenia i Ewidencji CZW.

3. Więzienie w Krakowie⁷

W więzieniu w Krakowie w ww. okresie czasu podobnie jak wyżej wykonano tylko 1 prawomocny wyrok kary śmierci dnia 10 III 1956 r. na więźniu **Pitra Józefie**⁸ – przez powieszenie. Akta osobowe, dokumenty skazujące w tym względzie, prawomocny wyrok i pismo Generalnej Prokuratury, Biura Ułaskawień o decyzji Rady Państwa są podłączone do akt osobowych, jak również sporządzony jest protokół egzekucji. Egzekucję wykonano na terenie więzienia w prosektorium – kostnicy. Pomieszczenie to nie odpowiada wymogom na wykonywanie tych czynności, ponieważ jest ono stanowczo za małe, brak urządzeń, tj. zapadni i kulochwytu, a ponadto znajduje się na bardzo widocznym miejscu i w pobliżu pawilonu.

Egzekucję na ww. więźniu dokonał specjalny wykonawca wyznaczony przez wymiar sprawiedliwości. Zwłoki straconego zostały pogrzebane na koszt więzienia na cmentarzu Rakowickim, w aktach osobowych widnieje numer cmentarny miejsca pochowania. W poprzednich okresach czasu tryb postępowania ze straconymi więźniami i poległymi bandytami w akcjach z organami b[ezpieczeństwa] p[ublicznego], jeżeli chodzi o grzebanie, był właściwy.

4. Więzienie Wrocław I⁹

W więzieniu Wrocław I w omawianym okresie czasu wykonano również jeden wyrok skazujący na karę śmierci. Skazanym na karę śmierci został więzień **Ścigaj Władysław**¹⁰, na którym wyrok wykonano w dniu 5 VII 1955 r. przez

⁴ Więzienie karno-śledcze II klasy w Sandomierzu.

⁵ Franciszek Gierczak – ur. 1927, skazany za zabójstwo, stracony 16 II 1955 r.

⁶ Piotr Baran (ur. 1899) – członek KPP i PPR, w latach 1919–1921 służył w Wojsku Polskim, w czasie II wojny światowej w Gwardii Ludowej i Armii Ludowej, od 1945 r. zastępca naczelnika więzienia w Radomiu ds. polityczno-wychowawczych, 1946–1953 w Wydziale Więzień i Obozów WUBP w Kielcach, od 1953 r. funkcjonariusz więzienia w Kielcach, zwolniony na własną prośbę w grudniu 1957 r.

⁷ Centralne Więzienie w Krakowie.

⁸ Józef Pitra – ur. 1934, skazany za zabójstwo, stracony 13 III 1956 r.

⁹ Centralne Więzienie we Wrocławiu.

¹⁰ Władysław Ścigaj – ur. 1917, skazany za zabójstwo, stracony 5 VII 1955 r.

rozstrzelanie. Egzekucję wykonano na terenie więzienia Wrocław I w pomieszczeniu specjalnie przeznaczonym dla wykonywania tych czynności. Urządzenia dla straceń na terenie tamt[ejszego] więzienia są poniemieckie i całkowicie nadają się w dalszym ciągu do wykorzystania. Wyrok dokonany na Ścigaju został dokonany na podstawie prawomocnego wyroku W[ojskowego] S[ądu] R[ejonowego] we Wrocławiu i powiadomienia Sądu Najwyższego o nieskorzystaniu z prawa łaski przez Radę Państwa. Akta osobowe oraz dokumentacja dotycząca sprawy ww. więźnia są w należyтым porządku.

Dla wykonania wyroku został delegowany chor[ąży] Nowak, funkcjonariusz M[ilicji] O[bywatelskiej], jednak na skutek zdenerwowania wyroku nie mógł wykonać, w zamian za którego czynności te wykonał z[astępca] n[aczelnika] C[entralnego] W[ieżienia] Nowak Olgierd¹¹. Zwłoki straconego zostały pochowane na cmentarzu Osobowice i zarejestrowane w księdze cmentarnej. O zgonie powiadomiono miejscowy U[rząd] S[tanu] C[ywilnego] oraz Wydział Ewidencji i Rozmieszczenia CZW. Rodziny straconego nie powiadomiono, jak również nie wydano rzeczy własnych.

5. Centralne Więzienie w Łodzi

Na terenie jednostek łódzkich wykonano ogółem 4 wyroki śmierci, i tak: dnia 26 VIII 1955 r. zostali straceni 2 więźniowie Wydrzyński Stefan¹² i Ślęzak Józef¹³, dnia 5 VIII [19]55 r. więzień Danielak Ludwik¹⁴ oraz 7 VII 1955 r. więzień Pietras Jerzy¹⁵. Akta osobowe i prawomocne wyroki skazujące na więźniów Danielaka i Pietrasa są w porządku i nie budzą zastrzeżeń, natomiast w aktach Wydrzyńskiego i Ślęzaka brak jest prawomocnych wyroków W[ojskowego] S[ądu] R[ejonowego] w Łodzi, jak również zawiadomień Wojskowego Sądu Najwyższego o nieskorzystaniu z prawa łaski przez Radę Państwa. W tych dwóch sprawach naczelnik C[entralnego] W[ieżienia] kom[isarz] III stop[nia] Basa¹⁶ zwrócił się do WSR o nadesłanie odpisów prawomocnych wyroków celem dołączenia do akt osobowych, przy czym również i odpisów postanowień o nieskorzystaniu z prawa łaski. Niewątpliwie te dokumenty są w aktach spraw, a WSR w Łodzi mógł omyłkowo nie nadesłać. Od 1949 r. wyroki kary śmierci wykonywane są w więzieniu nr I przy ul. Kraszewskiego, gdzie wybudowano na terenie więzienia specjalne pomieszczenie z odpowiednimi urządzeniami. Wyroki do tej pory wykonuje funkcjonariusz S[łużby] W[ieżiennej] podinspektor Smolarek¹⁷.

¹¹ Olgierd Nowak – członek PPR i PZPR, w listopadzie 1945 r. skierowany przez PPR do służby w więzieniu w Wągrowcu, w latach 1948–1952 wykładowca Szkoły Oficerskiej Straży Więziennej, od kwietnia 1953 r. zastępca naczelnika więzienia nr I we Wrocławiu ds. liniowych, w czerwcu 1957 r. zwolniony ze służby za stosowanie zbyt ciężkich kar dyscyplinarnych.

¹² Stefan Wydrzyński – ur. 1925, skazany za działalność niepodległościową, stracony 26 VIII 1955 r.

¹³ Józef Ślęzak – ur. 1925, skazany za działalność w Konspiracyjnym Wojsku Polskim, stracony 26 VIII 1955 r.

¹⁴ Ludwik Danielak – ur. 1923, skazany za działalność w Konspiracyjnym Wojsku Polskim, stracony 5 VIII 1955 r.

¹⁵ Jerzy Pietras – ur. 1928, skazany za zabójstwo, stracony 7 VII 1955 r.

¹⁶ Marcin Basa (ur. 1901) – od sierpnia 1953 r. naczelnik Wydziału Więziennictwa WUBP w Łodzi, od utworzenia Centralnego Więzienia w Łodzi jego naczelnik.

¹⁷ Franciszek Smolarek – ur. 1906, w 1955 r. dowódca zmian w Centralnym Więzieniu w Łodzi.

Zwłoki straconych wyżej wspomnianych więźniów zostały pochowane na koszt C[entralnego] W[ięzienia] na cmentarzu „Doły” oraz zarejestrowane są w księdze cmentarnej. Zgony więźniów ww. są zgłoszone w Urzędzie Stanu Cywilnego. Rodzin więźniów nie powiadomiono o zgonie, jak również nie wydano rzeczy własnych niepodlegających konfiskacie na rzecz skarbu państwa.

6. Więzienie w Bydgoszcy¹⁸

W C[entralnym] W[ięzieniu] w Bydgoszcy wykonano również 1 wyrok skazujący na karę śmierci więźnia Świetlika Edwarda¹⁹. Wyrok został wykonany dnia 20 X 1955 r. przez powieszenie. Wyrok wykonał specjalny wykonawca wyznaczony przez Sąd Wojewódzki w Bydgoszcy. Zwłoki więźnia po straceniu zostały pochowane na koszt więzienia na cmentarzu Szubińskim oraz zarejestrowane w księdze cmentarnej. O zgonie więźnia powiadomiono miejscowy Urząd Stanu Cywilnego i Wydział Rozmieszczenia i Ewidencji CZW. Rodziny skazanego nie powiadomiono, ponieważ nie żyją, gdyż zostali zamordowani przez ww.

Pomieszczenie dla wykonywania wyroków śmierci znajduje się w pawilonie Wojewódzkiego Urzędu ds. B[ezpieczeństwa] P[ublicznego]. Oddzielnie na parterze znajduje się zapadnia do wieszania, a niżej, w piwnicy, kulochwyty dla rozstrzelania. Pomieszczenia te w zupełności odpowiadają dla dalszego wykorzystania.

Przekazany mi do wykorzystania wykaz straconych więźniów przez Wydział Rozmieszczenia i Ewidencji CZW nie jest ścisły, ponieważ kontrola we wspomnianych jednostkach wykazała więcej przypadków wykonania wyroków śmierci. (Wydział Ewidencji wykazał 13 wyroków, stan faktyczny – 21.)

Problemem ogólnokrajowym jest fakt, że jednostki więzienne nie posiadają żadnych wytycznych o trybie postępowania przy wykonywaniu prawomocnych wyroków śmierci. Były Departament Więziennictwa [MBP] ani Centralny Zarząd Więziennictwa do tej pory nie uregulowały zarządzeniem trybu postępowania w tych sprawach²⁰. Nieuregulowana jest również sprawa powiadamiania rodzin straconych więźniów i przekazywania im rzeczy własnych i osobistych po straconych.

Niewskazaniem byłoby w przyszłości, ażeby wyroki śmierci wykonywali funkcjonariusze Służby Więziennej.

Należałoby również zastanowić się i nad tym, czy nie słusznym byłoby wydawanie zwłok straconych więźniów rodzinom dla pochowania. Wyjątek mogliby stanowić tylko tacy więźniowie, którzy byli znani na terenie kraju z przeszłości i takie zwłoki, moim zdaniem, powinny być chowane na koszt więzienia.

Reasumując całość zbadanych przeze mnie spraw, nasuwają się następujące wnioski:

1. W uzgodnieniu z Generalną Prokuraturą PRL należy wydać zarządzenie do naczelników centralnych więzień, które by uregulowało wykonywanie prawomocnych wyroków śmierci. W zarządzeniu należy uwzględnić:

a) prowadzenie przez jednostki więzienne i Wydział Ewidencji i Rozmieszczenia CZW specjalnego rejestru skazanych na karę śmierci oraz oddzielnie przechowywać akta osobowe więźniów straconych.

¹⁸ Centralne Więzienie w Bydgoszcy.

¹⁹ Edward Świetlik – ur. 1926, skazany za zabójstwo, stracony 20 X 1955 r.

²⁰ Można to uznać za dowód, że nie znano zarządzeń.

b) zabronić funkcjonariuszom Służby Więziennej wykonywania wyroków śmierci.

c) sprawę powiadamiania rodzin straconych więźniów i wydawania rzeczy własnych oraz przedmiotów niepodlegających konfiskacie na skarb państwa.

d) tryb postępowania z grzebaniem zwłok i zgłaszaniem faktu zgonu w Urzędach Stanu Cywilnego.

2. Zabronić naczelnikom więzień przyjmowania do więzienia i grzebania na koszt więzienia zwłok zabitych bandytów w czasie akcji przeprowadzanych przez organa b[e]ezpieczeństwa p[ublicznego], M[ilicji] O[bywatelskiej], W[ojska] P[olskiego], W[ojsk] O[chrony] P[ogranicza] i inne. Zwłoki bandytów^a w tych przypadkach winny być chowane przez jednostkę, która zastrzeliła przestępcę, w porozumieniu z miejscowym prokuratorem.

3. Dla wykonywania wyroków śmierci proponuję następujące jednostki więzienne: Warszawa I, Łódź I, Wrocław I, Bydgoszcz i Gdańsk²¹. W pozostałych jednostkach więziennych urządzenia dla straceń zdemontować, a pomieszczenia wykorzystać dla innych celów.

Inspektor Wydziału Inspekcji
(-) H. Szadkowski^b, st[arszy] insp[ektor]

Wykon[ano] 1 egz.

Druk: K[rystyna] Maciejewska.

Źródło: *Archiwum Akt Nowych, MSW Departament Więziennictwa, 1/12, k. 37–42, oryginał, mps.*

^a W oryginale bandydatów.

^b Powyżej nieczytelny podpis odręczny.

²¹ Centralne Więzienie w Gdańsku.